مـــژووی گریـــان بـ مـــژووی گریان!.. سەدیق سەعید ـواندزی

بـگومان هیچ مرـۆڤـك نـیـیه به جـرـك له جـرەکان و بـ ساتـك له ژیانیـدا، بـه هـی ـووداو و کارەسـاتـکی دـتەزـنـەوه نەگریـابـت. گریان، بەشـکه له سروشتی سایکـلـۆژی و بایـلـۆژییانەی هەموو مرـۆڤـك و مرـۆڤیش بوونەوەرـکی کـمەـایەتـییه و پـکهاتەیەکه له هەست و سـز و ئاوەز و ماکەکان، بـیه زـر ئاسایه بگری، ئەگەرچی له کـمەلگەی ئـمەدا، گریانی پیاو وەك جـرـك له شووەی کـمەـایەتی دەبینرـت. گریان هەر تەنها خـی کردنەوەی کەف و کوـکی ناخی نـیـیه، بەـکـو ـەنگـدانەوەی ئـەو پەیوەنـدییه ـوحـی و کەسـی و دەرونیەیه، که مرـۆق هەیەتی و له بەریەککەوتن دابووه له گەـ ـووداوـك یان کارەساتـك. دیارە لـرەدا مەبەستمان ئەو گریانه نـیـیه، که به هـی دـخـشی و سەرکەوتنەوه دەبینرـت و ـوودەدات، چونکه به بـوای من، هەموو ـەهەند و دەلالەتەکانی گریان، لەو کەشه غەمگینییه دایه که مرـۆق تـی دەکەوـت و هەرگیزاو هەرگیز، گریانی سەرکەوتن و خـشی، بەراورد ناکرـت به گریانی دـتەنگی و هەبوونی خەمـکی گەورە و قووـ. گریان له کەیەوه دروست بووه؟ یەکەم مرـۆق کـ بووه گریاوه؟ ئەمانه ئەو پرسیارە ئەنتـلـۆژیانەن، که ـەنگه تا ئـستاش بـ وەـام مـابنەوه. دیـاریکردنی مـژووـك بـ گریـان، ساغکردنەوەی مـژوویی و ئەنتـلـۆژی و بگرە سروـتیشی دەـت، چونکه گریان وابەستەی هەر یەك لەو ـووانەی ژیانه. کتـبی (مـژووی گریان)، کتـبـکه له بارەی دیاردەی سروشتییانەی گریان و پەیوەندی مرـۆق به گریان و هەموو ئەو فاکتانەی دەبنه هـکاری دروستبوونی گریان لای مرـۆق. کتـبەکه، گەرچی لـکـینەوەیەکی درـژ و چـە، بەـام له ـوانگەی من وەك خوـنەرـك، لـکـینەوەیەکی تەواوکاری نـیـیه، بەلایەنی کەمەوه له بارەی مـژووی گریان. ناونیشانی کتـبەکه مـژووی گریانه، بـگومان هەموشمان دەزانین که مـژووی هەر ـووداو کارەسات و دیـاردەیەك، دەبـ لـه ـوانگەیەکـی زانسـتی و ئـەریکـلـۆژی، ساغبکرـتەوه. مـژوو، به تایبەتیش ئەگەر بمانەوـت له ـەهەندـکی زانستییەوه لـی بدوـین، دەبـ به ئەرگـمـنت، بەـگەکانی بخرـنه ـوو. لەو ـوانگەیەوه گەرچی ئەو کتـبه ناوی (مـژووی گریانه) بەـام نووسـەری کتـبەکـه، نەیتوانیـوه وەـامی ئـەو پرسیارە مـژوویـیه بداتەوه، که گریان کەی دروست بووه. تەنانەت خـی لەو پرسیارە دەدزـتەوه و به هەندـك بـچوونی سادە و نا بـواهـنەر، خـی لەو

بابەتە لادەدات. ئەو لە بارەی مژووی گریانەوە دەنووسێت:(یەکەمین مرۆڤ کە بووە گریاوە، یەکەمین هۆکار چی بووە بۆ گریان، وا باشە خۆمان نەخەینە نێو ئەم پرسیارە قووڵانەوە، ئەگەر خۆشمان تێخست، بە ئاسانی لێی دەرنایەین. لا 83) لێرەدا دەکرێ بپرسین، ئەگەر نووسەری کتێبەکە نەتوانێت مژووێك بۆ گریانی مرۆڤ دیاری بکات، کەواتا ناونانی کتێبەکەی بە مژووی گریان ، نووسەر ناخاتە ژێر پرسیاری خۆنەرانەوە؟ مژووی گریان وەك ئەوەی لە ناونیشانەکە هاتووە، ئاخۆ بە مانای ئەوە نایەت، کە نووسەر سەرەتا مژووییەکانی گریان باس دەکات؟ کەی و چۆن و کێ یەکەم کەس بووە گریاوە؟ گریمان ئەگەر ئەو پرسیارانە، پرسیاری فیکری ئاماژە و بۆ وەڵام و مژووێکی دیاریکراو بن، کەواتا ناونانی کتێبەکە بە مژووی گریان، دەسپێکێکی هەڵەیە. بۆیە دەبوو ناونیشانی کتێبەکە، بە جۆرێکی دیکە بووایە. چونکە ناکرێت بانگەشەی مژووی گریان بکەیت و نەشتوانیت بە بەڵگەی مژووییەوە ئەو مژووە ساغبکەیتەوە و دەریبخەیت و تەنانەت خۆشت لە باسەکە بدزییەوە. ئەمە یەکەم ئیشکالییەتی بەرکەوتنی خۆنەرە بەو کتێبە. چونکە ئەو بەر بابەتێك دەکەوێت، کە هیچ سەرەداوێکی مژووییی تێدا نییە و هوانگەی نووسەری کتێبەکەش، وەك هوانگەی هەموو ئەوانیترە، کە نازانن گریان کەی سەریهەڵداوە. ئەمە لەلایەك، لەلایەکی ترەوە، لە درێژەی باسەکەیدا دەربارەی مژووی گریان، نووسەر ئەو بۆچوونەی خۆی هێت دەکاتەوە و ئەمجارەیان گریان دەبەستێتەوە بە چەند دیاردەیەکی سرووشتی و مرۆیی و ئەنتۆلۆژی و مژووێکی بۆ دیاری دەکات، کە من بۆوام وایە ئەمیش خۆی لە خۆیدا هەڵەیەکی دیکەی نووسەری کتێبەکەیە.

نووسەر ئەمجارەیان دەنووسێت:(لە دەستدانی وێات و نیشتمان و هاوڕێ و تووڕەبوونی خواکان، یەکەم سەرچاوە بووە بۆ گریانی مرۆڤ و وروژاندنی هەستی گریان و فرمێسك ڕشتن. لا 193) ئەگەر لە پەراوێزی ئەو بۆچوونەوە بۆوانینە سەرەتاکانی دەرکەوتنی گریان، ئەوا نووسەر ئەمجارەیان مژووێك بۆ گریان بە تێگەیشتنی خۆی دیاری دەکات، بەڵام بێگومان دیسانەوە ئەو بۆچوونە و ئەو مژووە، بۆچوونێکی نالۆژیکی و نا مژووییە. ئەگەر یەکەم گریانی مرۆڤ بۆ هاوڕێ و لە دەستدانی خاك و نیشتمان بێت، ئەمە ڕووبەڕووی ئەو پرسیارە دەبینەوە، کە ئایا مرۆڤ لە سەرەتادا هاوڕێ و نیشتمانی هەبووە؟ بە دەربڕینێکی تر، هەموو سەرچاوە ئەریکەلۆژیی و شوێنەواریی و مژووییەکان باس لەوە دەکەن، کە مرۆڤ سەرەتا بە شێوەیەکی ساکار و بە تەنها لە ئەشکەوتەکاندا ژیاوە و ژیانی بە ڕاوکردن گوزەراندووە و پاشانیش ئاگری دۆزیوەتەوە و لە شاخاکانەوە هاتۆتە نێو دەشتەکان

و کشتوکاڵی کردووە. لە دەرەنجامی ئەو گردبوونەوە کۆمەڵایەتی و تەکەڵاوییە خێڵەکی و گشتییەوە، ئیدی زمان و ژیانی بە کۆمەڵ و پێداویستییەکانی دیکەی دژیوەتەوە و دەستەبەر کردووە. کەواتا مرۆڤ لە سەرەتادا نە هاوڕێ، نە نیشتمانی هەبووە، نە خوداشی ناسیوە. ئیدی نازانم نووسەری کتێبەکە بە پشت بەستن بە کام بەڵگەی زانستی و مێژوویی و ئەریکەڵۆژی، باس لەوە دەکات کە یەکەم جار مرۆڤ بۆ هاوڕێکانی گریاوە؟ بۆگومان ئەو بۆچوونەکە ناتوانرێت لە ڕووی مێژووی و فەلسەفی و بوونیشەوە، پشتی پێ ببەسترێت و بکرێتە سەرچاوە، بەڵکو هەر تەنها ڕایەکی کەسی و تایبەتی و قسەیەکی ئاسایی نووسەری کتێبەکەیە. مێژوو، ساغکردنەوە و خستنەڕووی بەڵگەی باوەڕپێکراوە. بە تایبەتیش مێژووێك کە پەیوەندی بە ژیانی مرۆڤ، وەك بوونەورێکەوە هەبێت. بۆ نموونە: لە ئەشکەوتی نیاندرتاڵ یان شانەدرە، ئێسك و پرووسکی مرۆڤ دۆزراوەتەوە، کە مێژووەکەیان بۆ ملیۆنان ساڵ دەگەڕێتەوە و سەلمێندراویشە. بەیە هەر کەسێك لە ئێمە، دەتوانێ مێژووێکی زارەکی و بۆ ئەرگۆمێنت، بداتە پاڵ گریان، یان هەر داهێنراوێکی دیکەی مێژوویی و زانستی و ئەو بۆ چوونەی نووسەر، بەهایەکی زانستی و مەعریفی نییە. هەر لە درێژەی باسەکەیدا لە بارەی گریانەوە، نووسەر دەنووسێت:_(هیچ کەسێك و هیچ سەرچاوەیەك نییە بتوانێت، بە تەواویی دەست نیشانی ساتەکانی گریان لای مرۆڤێك بکات و ساتێك بۆ وروژاندنی هەستەکانی دابنێت. لا 53).

بە بۆای من، زۆر بە پێچەوانەی ئەو بۆچوونە ،هەایەی نووسەرەوە، مرۆڤ زۆر بە ئاسانی دەتوانێت، هەستەکانی بوروژێنێت و تەنانەت بۆگەیەکی زۆر سەرەتایش، هەستی بەرامبەرەکەشی بوروژێنێت. زەحمەتییەکی زۆری ناوێت، تا مرۆڤێك بگرێت و هەستەکانی بوروژێت. مەگەر مرۆڤ، کە دیمەنێکی تراژیدی دەبینێت، فرمێسك نارژێت؟ کە گوێبیستی هەواڵێکی دڵتەزێن، کە پەیوەندی بە ڕووداوێکی تراژیدییەوە هەیە دەبێت، زۆر بە ئاسانی ناگری و ناوروژێت؟ ساتە ناخۆشەکانی مرۆڤ، بە تایبەتیش لە کۆمەڵگایەکی وەك ئێمەدا، ئەوەندە زۆرن و ئەوەندە کارەسات و ڕووداوی تراژیدی هەن ڕوویانداوە و بە ئێستاشەوە ڕووەدەن، کە زۆر بە سانایی مرۆڤ دەگرینن و کاری لێ دەکەن. کاتێ هەواڵی شەهیدبوونی پێشمەرگەیەك، دەدرێتە دایکی، چەند بە خۆرایی و بە زوویی دەوروژێت و شین و لاوانەوە دەکات. بەیە ئەوە نییە نەتوانیین دەست نیشانی سەرچاوەی هەستەکانی مرۆڤ و گریان بکەین. تەنانەت ئەگەر هەواڵێکی ناخۆش بە هەڵە و تەنها بۆ گاڵتەش بێت، بە بەرامبەرەکەتی بگەیەنی، دەوروژێت و دەکەوێتە پەشۆکان و دوودڵییەوە. بە پێچەوانەوە مرۆڤ سرووشتێکی کۆمەڵایەتییانەی هەندە

سەیر و ئاڕزی هەیە، کە تەنانەت بە یەك قسە و کەمێنت و گاڵتە پێکردنێك، ئەتمۆسفیری تووڕەیی دەفڕێت و کورد گوتەنی دێ و دڕشاو تێکەڵ دەکات. وروژاندنی هەستەکانی مرۆڤی بەرامبەرمان، بە دیوێکی خۆشی یان ناخۆشی بێت، ئاسانترین کارێکە ئەگەر مەبستمان بێت، بیکەین. بۆیە ئەوە نییە کەس نەتوانێت بەرامبەرەکەی بوروژێنێت، وەك ئەوەی نووسەری کتێبەکە نووسیویەتی. دواجار دەڵێم ئەم کتێبە گەرچی گەڵێك باسی لە بارەی گریانەوە تێدایە، بەڵام گەڵێك لە بابەتەکانیش، بۆ خوێنەر مایەی گومان و پرسیارکردنن، کە لە کتێبەکەدا بۆ وەڵامن.

- پەراوێز: مێژووی گریان، نووسینی: سەڵاح حەسەن پاڵەوان، بڵاوکراوەی: وەشانخانەی مادیار _ کوردستانی ژێهەڵات_2020.

*ئەم بابەتە لە ژێنامەی هەولێر ژمارە (3479) ژێی 8/6/2021بڵاوکراوەتەوە.